

Språket – detta är utan tvekan det alltigenom dominerande problemområdet inom den moderna anglosaxiska eller analytiska filosofin. I ett vidare historiskt perspektiv brukar man till och med säga att med den analytiska traditionens framväxt under 1900-talet genomgår den västerländska filosofin ett slags språklig vändning. Inte bara har språket kommit att bli det ämne som upptagit filosoferna i allt större utsträckning, utan språket har kanske framför allt blivit själva optiken för det filosofiska tänkandet över huvud taget.

Man har alltså inte bara koncentrerat sina ansträngningar kring frågor som hur det kommer sig att språket kan handla om eller referera till någonting utanför sig självt. Den analytiska moralfilosofin har exempelvis till stora delar kommit att fråga efter de moraliska utsagornas natur, medvetandefilosofin har intresserat sig för den mentala vokabulärens grammatik, och kunskaps teorin har ägnat sig åt att analysera villkoren för sanna satsers och strukturer hos giltiga slutledningar. Ja, i Ludvig Wittgensteins efterföljd har de filosofiska problemen i sig själva ofta betraktats som ett resultat av att man missat tagit sig på språkets innebörder logik.

Inom den kontinental traditionen, vars ursprung kan spåras tillbaka till Edmund Husserls fenomenologi, har saker och ting sett något annorlunda ut. Mening – detta framstår som den kanske starkaste kandidaten om man skulle tillåta sig att med ett ord försöka karaktärisera den kontinental filosofins övergripande perspektiv och fokus.

Vid en första anblick kan man dock tycka att språk och mening är närmast identiska problemområden. Men det finns i detta sammanhang en väsentlig skillnad. För den kontinental filosofin är begreppet mening inte någonting som exkludativt och ursprungligen är att hänföra till språkliga tecken och utsagor. Med sitt breda filosofiska begrepp om mening försöker man inom denna tanketradition snarare fånga ett slags grundskikt i vad *Martin Heidegger* i "Varat och tiden" från 1927 kallade för människans i-världen-varo.

Om vi lämnar naturalismens vetenskapliga utblick med dess karaktäristiska tredjepersonsperspektiv för att i stället reflexivt sänka oss ned i det levda livets praktiska erfarenhetssfär i vilken vi alltid redan befinner oss innan vi så att säga teoretiskt börjar fråga, så upptäcker vi att det vi kallar för världen inte utgör någon ansamling av indifferent objekt placerade i den objektiva rumstiden, och att världen inte primärt möter oss i form av till exempel råa sinnesdata eller ett vimmel av förmimmelser.

Världen utgör snarare ett dynamiskt och icke objektiverbart meningssammanhang eller betydelsekomplex som vi i egenkap av människor på ett eller annat sätt hela tiden befinner oss öppna inför och engagerade i, och inom ramen för vilket saker och ting organiserar sig och antar en specifik karaktär eller form. Människan kan inte tänkas utanför sin värld och världen kan inte tänkas utanför människan. I-världen-varon utgör den meningssättade ursprungsplats eller det spelrum för livsmöjligheter som varje mänsklig aktion – till exempel varje vetenskapligt undersökande – alltid måste ta sitt avstamp ifrån och utvecklas inom.

Om man utgår från denna i grunden Heideggerska idé om människans sätt att alltid vara infogad i ett sammanhang av mening så kan inte ett genuint filosofiskt tänkande om språkets väsen primärt fokusera på språket i termer av att vara till exempel ett självständigt undersökningsom-

Enligt Heidegger är det språket som talar i oss

SPRÅKFILOSOFI I de uppsatser från 50-talet som nu finns samlade på svenska umgås Martin Heidegger med utvalda poeter. I dialog med diktarnas skärpta uppmärksamhet ville han utveckla vår känslighet för att utgöra den plats där språket talar.

råde bestående av en vokabulär, en logik och en uppsättning grammatiska regler. En dator kan möjligtvis programmeras så att den maskinellt kan avge språkliga satsers, men av principiella orsaker är det endast en varelse av i-världen-varons karaktär som kan "ha ett språk" och "ha något att säga", och därför måste den filosofiska frågan om språket växa fram utifrån ett tänkande om människans vara.

Vid tiden för huvudverket "Varat och tiden" utgjorde språket emellertid inte något framträdande ämne i Heideggers filosofi, åtminstone inte på ett explicit plan. På basis av en utförlig undersökning av människans sätt att vara i världen tematiserades språket främst i termer av att vara en form av "tal" eller "artikulation". Enkelt uttryckt innebär detta att i-världen-varons meningssammanhang i och med den språkliga handlingen "kommer till orda". Närmare bestämt: den förståelse av världen som människan i varje situation befinner sig i, innehåller alltid så att säga en uttrycklighetsstruktur, ett meningsrum för möjliga artikulationsvägar som talhandling i varje särskilt fall innebär en vidare utveckling av.

Primärt är därför inte talet ett betecknande medium, utan snarare någonting som arbetar ut, ordnar, delar in, nyanserar, öppnar, frambringar, synliggör, tillkännager. Även tigandet blir i detta sammanhang ett slags tal i den bemärkelsen att endast en varelse som har en möjlighet till artikulation, till ett vidare utarbetande av sin förståelse, kan tiga och låta sin förtrogenhet bli talande.

Enligt Heidegger måste alltså språket ursprungligen tänkas som en form av aktivitet och inte som ett verktyg eller ett system. Dessutom en aktivitet som vid närmare påseende inte bara är en artikulation av utan som också är konstitutiv för världens meningssammanhang. Detta är Heideggers sätt att tänka kring vad som inom tolkningsteorin är bekant som "den hermeneutiska cirkeln": då varje i vid mening språklig handling är artikulerat så kommer den oundvikligen, må så vara minimalt, att på ett eller annat sätt modifiera det meningssammanhang som den tog sitt avstamp ifrån, och därmed kommer den också att förskjuta grundvalarna för framtida artikulationer. Kort sagt, världen och vårt sätt att vara i världen är någonting som alltid är "på väg".

De radikala filosofiska implikationerna av detta sätt att tänka kring språket och dess konstitutiva roll är emellertid något som tillhör en senare fas av Heideggers utveckling, en fas då språket också mer

explicit blir ett framträdande tema i hans skrifter. Nu föreligger på svenska – i en alldeles utmärkt översättning av filosofen Sven-Olov Wallenstein och författaren Ola Nilsson – en klassisk samling uppsatser om språkets väsen som Heidegger skrev och publicerade under 50-talet: *På väg mot språket* (Drucksache, 271s).

Om språket i Heideggers tidiga filosofi i grund och botten tänktes som en mänsklig aktivitet så upprepas ett flertal gånger i dessa senare texter den gåtfulla satsen "språket talar", eller som man också skulle kunna översätta det: "språket språkar" ("die Sprache spricht").

Hur ska vi förstå denna vändning i Heideggers språktänkande? En bärande grundtanke redan hos den tidige Heidegger är att i-världen-varons meningssammanhang väsentligen alltid är intersubjektivt. Människan är en kulturvarelse: min värld är i någon mening alltid vår värld; jag är på ett eller annat sätt alltid ett. Detta vore i sin tur inte möjligt om inte människan på ett kvalificerat sätt också vore historisk. I-världen-varons meningssammanhang eller spelrum av livsmöjligheter är något som föregår oss, något som vi ärver, något som vi alltid befinner oss, som Heidegger säger, inkastade i.

Om vi nu kombinerar dessa två grundtankar med idén om att talet och dess artikulation är en konstitutiv aspekt av vår värld och vårt sätt att vara i världen så blir resultatet: vi lever alltid redan i en talad eller artikulerad värld; innan vi tar till orda så har språket redan talat till oss; primärt är det inte vi som talar språket utan språket som talar oss!

Här förlorar människan definitivt sin position av att vara någon som så att säga på eget bevåg skapar sig själv och sin värld: att vara en talande varelse är inte först och främst att vara artikulerande, uttryckande utan snarare att vara tilltalad. Människan är inte talande, tänkande, handlande *före* utan endast *utifrån* sin karaktär av att vara tilltalad.

Att tala är med andra ord att svara. Varje språklig artikulation, varje försök att förverkliga och utveckla sig själv, sin värld och sitt vetande, är vid närmare eftertanke ett svar på ett tilltal som i någon mening alltid kommer utifrån och som redan har församlat och organiserat det spelrum av möjligheter från vilket den språkliga artikulationen hämtar sitt incitament, sin energi och sin riktning.

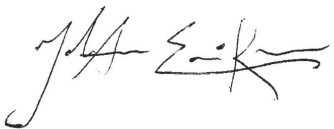
En av Heideggers huvudpångar i hans senare språkfilosofi är dock att denna människans delikata position av att befinna sig i skärningspunkten mellan ett tilltal och en respons är något som hon väsentligen har svårt att erfa, förstå och tänka. Innan vi explicit börjar reflektera så har språkets historiska tilltal redan öppnat en värld för oss, en värld som vår uppmärksamhet har en benägenhet att på ett oreflekterat sätt falla in i som vore denna värld ett redan givet "där". Öppnandets eget skeende drar sig alltid undan, av det enkla skälet att vi i egenkap av talande varelser är själva platsen för detta skeende.

Och har detta undandragande väl skett och vi liksom blivit överlämnade till en värld som på ett självklart sätt bara verkar ligga där och vänta på att utfrågas, utforskas och omtalas, så uppstår alla de förenklade föreställningar som det filosofiska tänkandet av tradition rört sig inom: distinktionen mellan subjekt och objekt, det oreflekterade begreppet om sanningen som en korrespondens mellan utsaga och värld, och bilden av språket som ett rent betecknande medium.

I sina tidigare skrifter arbetade Heidegger fram sitt tänkande i en intim dialog med den västerländska filosofins främsta företrädare. Som Heidegger i stället väljer att umgås med, i huvudsak Georg Trakl och Stefan George.

Egentligen är inte begreppet språkfilosofi speciellt passande för det tänkande som vi här bjuds in till. Språket är inte det tema eller det undersökningsområde som Heidegger nu explicit teoretiserar kring. Det handlar inte i första hand om att presentera en ny syn på språket och dess plats i människans tillvaro. Språkets tilltal låter sig inte behärras på det sättet. Vi kan inte uttömmande göra språket till ett objekt för vår utforskande blick då språket är det som möjliggör allt utforskande. Även den moderna språkforskningen i alla dess olika varianter bör därmed tänkas som ett svar på språkets eget historiska tilltal, ett tilltal som öppnat spelrummet för de möjliga vägar på vilka språkets självt vetenskapligt kan objektiviteras.

Till skillnad från allt klassiskt metodtänkande syftar Heideggers språkmeditationer snarare till att i dialog med diktarna och diktandets skärpta uppmärksamhet utveckla en känslighet för vår egen karaktär av att vara den plats där språket talar. Här blir filosofin närmast en form av "situering", det vill säga ett försök att reflexivt leda oss in i den språkets uppehållsort som vi alltid redan befinner oss i. Och, slutligen, denna erfarenhet är själva villkoret för att kunna utveckla ett kritiskt och etiskt ansvarsfullt tänkande: endast i ljuset av erfarenheten av att vara den tilltalade kan människan utveckla ett tänkande som på ett genuint sätt har formen av ett an-svar.



Johan Eriksson är fil dr i teoretisk filosofi vid Södertörns högskola.

svd.se

Läs även gårdagens understreetare: "Heideggerianen kan fortsätta älska sin laptop" av Fredrik Svenaeus.

» svd.se/understreetet